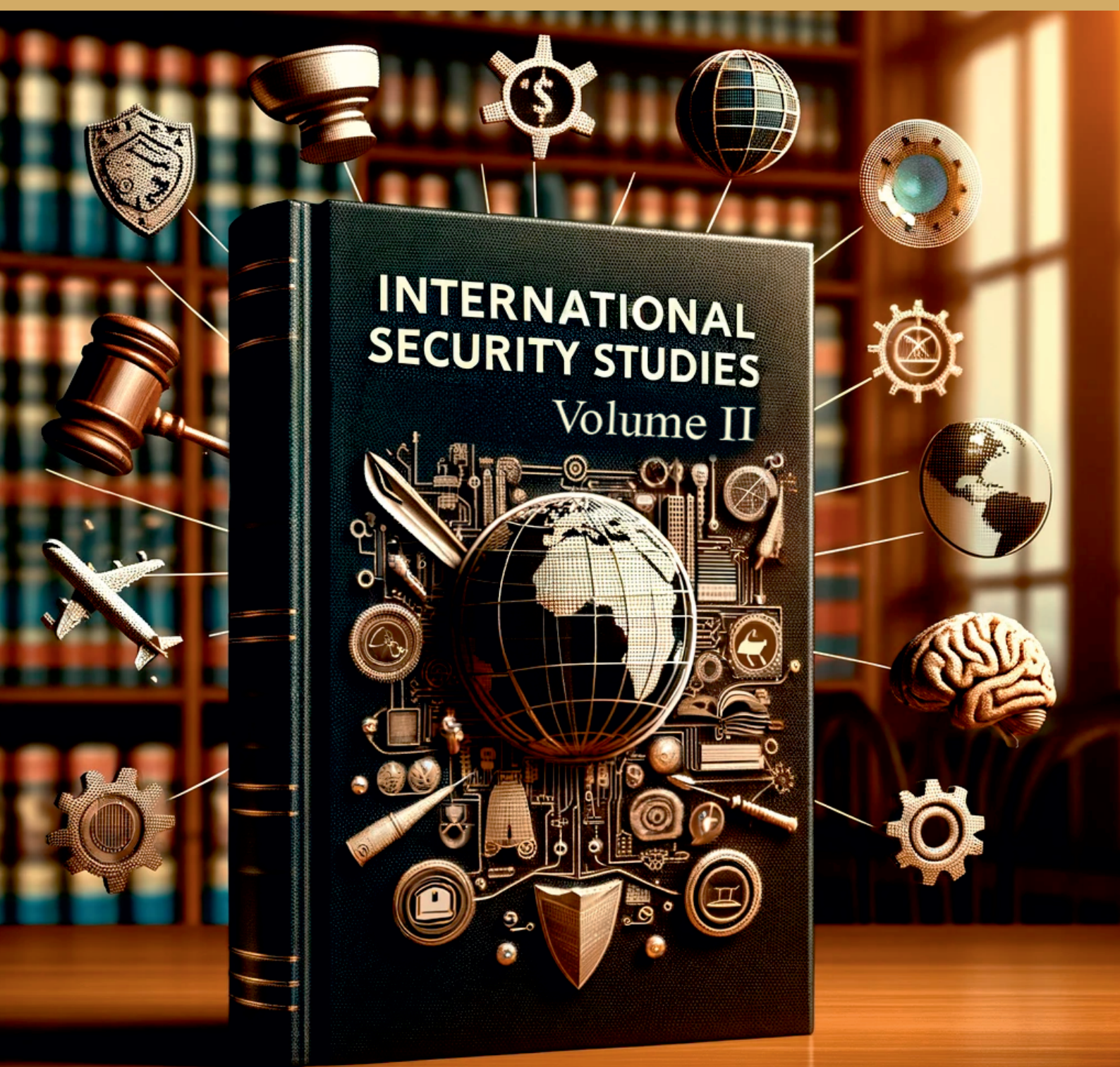

INTERNATIONAL SECURITY STUDIOS: MANAGERIAL, TECHNICAL, LEGAL, ENVIRONMENTAL, INFORMATIVE AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS

Norwegian University of Life Sciences

**INTERNATIONAL SECURITY STUDIOS:
managerial, technical, legal, environmental, informative
and psychological aspects**

*international
collective
monograph*

Volume II

Oslo, Kingdom of Norway – 2024

UDC 327(100)-049.5

I 61

DOI 10.5281/zenodo.10846686

Recommended for publication by the academic council of NMBU (protocol №. 12 dated 11. 03.2024)

Editorial committee:

Elin Kubberod, Professor, Prorektor for utdanning NMBU (Oslo, Kingdom of Norway);

Olha Balynska, Doctor of Law, Professor, Vice-rector of Lviv State University of Internal Affairs (Lviv, Ukraine);

Maksym Korniienko, Doctor of Law, Professor, Vice-rector of Odessa State University of Internal Affairs (Odessa, Ukraine).

Oleg Batiuk, Doctor of Law, Associate Professor, Chairman of the Board of the NGO "IESF" (Kyiv, Ukraine);

Reviewers:

Andrea Carugati, Professor, School of Economics and Business Sciences NMBU (Oslo, Kingdom of Norway);

Serhii Bielai, Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the State Security Department National Academy of the National Guard of Ukraine (Kharkiv, Ukraine);

Valeriy Kolesnyk, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor National Academy of Security Service of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

M 58 International security studios: managerial, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects. *International collective monograph. Volume II. NMBU, Research and Education.* 2024. – 605 p.

The International collective monograph is the result of the generalization of the conceptual work of scientists who consider current topics from such fields of knowledge as: management, technical sciences, law, ecology, information sciences and psychological sciences through the prism of international security studies.

For scientists, educational staff, PhD candidates, masters of educational institutions, university faculties, stakeholders, managers and employees of management bodies at various hierarchical levels, and for everyone, who is interested in current problems of management, technical sciences, law, ecology, information sciences and psychological sciences through the prism of international security studies.

ISBN 978-82-327-0549-9

© NMBU 2024;

© The collective of authors 2024.

External resources

Indexed in

OpenAIRE

Copyright NIFU: CC BY 4.0

CHAPTER 5.

WAR CRIMES UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE: CURRENT CHALLENGES

Ihor HANENKO

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of

Criminal Procedure and Criminalistics of the

Odessa State University of Internal Affairs

isganenko2@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9993-1117>

Abstract: The martial law imposed in Ukraine has become a litmus test for a record increase in military crime, and as a result, against the background of a general decrease in crime in the State, the commission of military criminal offenses has rapidly increased.

In 2023, the total number of criminal offenses committed amounted to 475,595, which is a quarter (24.8%) higher than last year. Of these, 28,666 were military criminal offenses, which is more than 2 times higher than last year's figures for this type of crime in the country.

The main negative factors that make up the system of determinants of military criminal offenses in Ukraine, and especially under martial law, include constant expectation of a threat to life and health; high risk of death or injury; real possibility of being taken prisoner, taken hostage with further torture and abuse; direct vision of the death of colleagues, close friends, civilians; growing fear of being killed or wounded when the rotation period approaches; uncertainty about favorable developments influenced by military leadership and the level of discipline in the military unit; a sense of uncertainty due to a lack of personally relevant information; disruption and/or change in diet, rest and sleep, water and food quality, exposure to unusual or unfavorable climatic and geographical factors that generate feelings of uncertainty and anxiety; isolation of servicemen and their forced loneliness during prolonged stay at combat posts while guarding areas, roads, and districts in unclear conditions, with unstable communication, without constant close contact with the main groups; distance from loved ones and anxiety about them.

In the context of studying the general social prevention of military criminal offenses under martial law in Ukraine, the author proves that the formation of patriotism of servicemen of the Armed Forces of Ukraine and other military formations is impossible without ensuring an appropriate set of state and social measures aimed at the consciousness and behavior of the personality of a future

serviceman, aimed at developing high civil, socio-psychological, moral, physical, military professional and volitional qualities aimed at ensuring both the constitutional duty of Ukrainian citizens to protect the Motherland and the proper performance of combat missions in any conditions.

Within the framework of special criminological prevention of military criminal offenses under martial law in Ukraine, the author substantiates and proves the need to establish mental health departments at the level of divisions and brigades, which should be headed by psychiatrists and include mental health officers (licensed psychologists and/or social workers with specialized education who have at least one year of experience in relevant medical institutions).

The author establishes that the main purpose of individualized preventive measures to prevent the commission of military criminal offenses in Ukraine is a positive correction of a serviceman's personality aimed at changing his behavior from anti-social to law-abiding.

The analysis of court verdicts has confirmed that criminal punishment for committing military criminal offenses as the main means of combating deviations in the lawful behavior of servicemen does not prove to be effective.

Keywords: military criminal offenses; military crime; crime in the army; prevention of military criminal offenses, martial law.

ВІЙСЬКОВА ЗЛОЧИННІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Анотація. Введений в Україні воєнний стан став лакмусовим папірцем до рекордного зростання військової злочинності, в результаті чого на тлі загального зменшення злочинності в державі набуло стрімкого зростання вчинення військових кримінальних правопорушень.

У 2023 році загальна кількість вчинених кримінальних правопорушень склала 475 595, що на чверть (24,8%) перевищило показники минулого року. З них 28 666 склали військові кримінальні правопорушення, що більше ніж в 2 рази перевищило минулорічні показники досліджуваного роду злочинності в державі.

До основних негативних чинників, що складають систему детермінант вчинення військових кримінальних правопорушень в Україні, а особливо в умовах воєнного стану слід віднести: постійне очікування загрози життю і здоров'ю; високий ризик смерті чи каліцтва; реальна можливість потрапити у полон, у заручники з подальшими тортурами і знущаннями; безпосереднє бачення загибелі товаришів по службі, близьких друзів, мирного населення; зростання у деяких військовослужбовців страху бути вбитим або пораненим при наближенні терміну ротації; невпевненість у сприятливому розвитку подій, вплив на які має військове керівництво та рівень дисципліни у військовому підрозділі; відчуття невизначеності внаслідок

дефіциту особисто значущої інформації; порушення та/або зміна режиму харчування, відпочинку та сну, якості води та їжі, вплив незвичайних або несприятливих кліматично-географічних чинників, що породжують почуття невпевненості і тривоги; ізоляція військовослужбовців та їх вимушена самотність під час тривалого перебування на бойових постах при охороні ділянок, доріг, районів у незрозумілих умовах, з нестійким зв'язком, без постійного тісного зв'язку із основними угруповуваннями; віддаленість від близьких, та тривога за них.

Аналіз заходів запобігання військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в Україні надав змогу виділити та докладно охарактеризувати його три основних рівні: загальносоціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуально-профілактичний.

У контексті вивчення загальносоціального запобігання військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в Україні доведено, що формування патріотизму військовослужбовців ЗСУ й інших військових формувань є неможливим без забезпечення відповідного комплексу державних та соціальних заходів, спрямованих на свідомість і поведінку особистості майбутнього військовослужбовця, метою яких є формування високих громадянських, соціально-психологічних, моральних, фізичних, військово-професійних та вольових якостей, спрямованих на забезпечення як конституційного обов'язку громадян України щодо захисту Вітчизни, так і належного виконання бойових завдань у будь-яких умовах.

У межах спеціально-кримінологічного запобігання військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в Україні обґрунтовано й доведено необхідність на рівні дивізій та бригад створення відділів охорони психічного здоров'я, які мають очолювати психіатри й до складу яких повинні входити офіцери з охорони психічного здоров'я (ліцензовані психологи та/або соціальні працівники із спеціалізованою освітою, які мають щонайменше один рік досвіду роботи у відповідних лікувальних закладах).

Встановлено, що основною метою індивідуально-профілактичного запобігання вчиненню військових кримінальних правопорушень в Україні є позитивна корекція особистості військовослужбовця, спрямована на зміну його поведінки від антигромадської до законослухняної.

Проведений аналіз судових вироків підтвердив, що кримінальне покарання за вчинення військових кримінальних правопорушень як основний засіб боротьби з відхиленнями в правомірній поведінці військовослужбовців не доводить свою ефективність.

Ключові слова: військові кримінальні правопорушення; військова злочинність; злочинність в армії; запобігання військовим кримінальним правопорушенням, воєнний стан.

Основний зміст.

У кримінології завжди відстоювалася позиція, відносно того, що стан і тенденції окремого роду злочинності прямо залежать від стану загальної злочинності, що перебуває в тісному взаємозв'язку з економічними, соціальними, політичними, організаційними, правовими та іншими процесами в державі. Підтримуючи позицію О.О. Шкути до проголошення в Україні воєнного стану така тенденція знаходила своє практичне підтвердження. Проте ні економічні, соціальні та правові процеси в країні не справляють такого надзвичайного впливу на зростання кількості військових кримінальних правопорушень, як зміна воєнно-політичної ситуації в державі (Shkuta O.O., 2020).

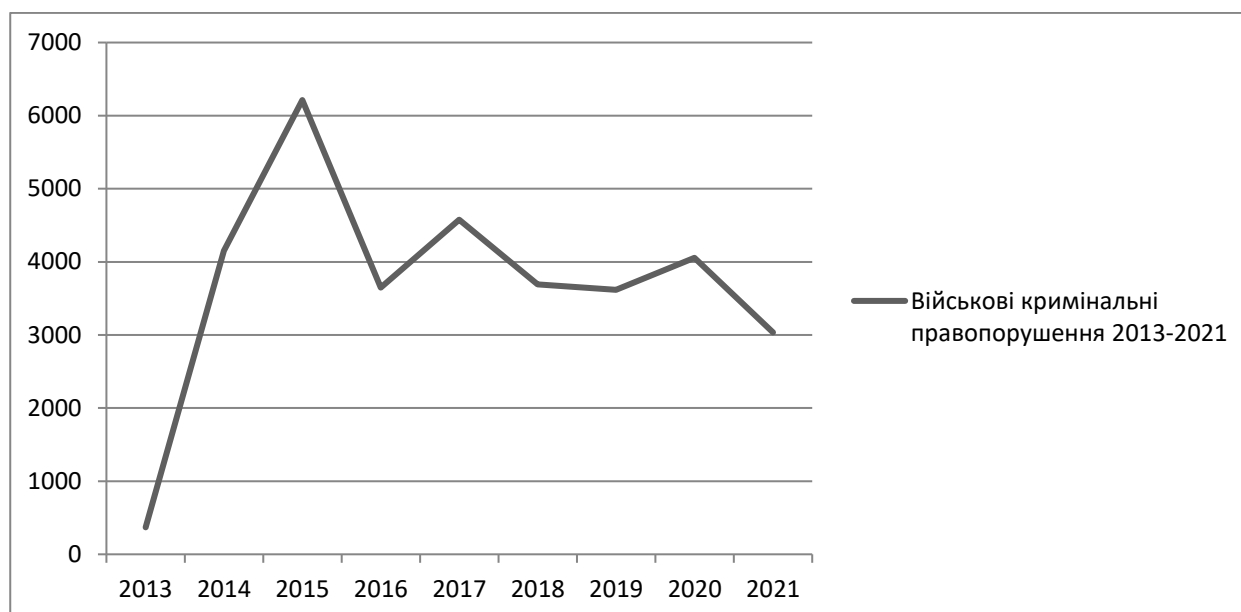
Ще за два роки до проведення Антитерористичної операції (АТО), на парламентських слуханнях «Про стан та перспективи розвитку Воєнної організації та сектору безпеки України» 2012 року було констатовано, що «воєнна організація та сектор безпеки України не повною мірою відповідають вимогам сучасності, вони в цілому та їх складові внаслідок невиважених, а іноді й помилкових рішень критично ослаблені і на сьогодні досягли останньої межі можливостей щодо вирішення завдань захисту національних інтересів України. Стан ЗСУ, як і оборонно-промислового комплексу, характеризується глибокою депресією. Небезпечних масштабів набула багаторічна тенденція зниження військово-технічного потенціалу ЗСУ та інших військових формувань. Потребує прискорення процес реформування діяльності правоохоронних органів, призначених забезпечувати національну безпеку, права і свободи людини. Недостатньо враховується та обставина, що в суспільстві відбувається політична радикалізація, мають місце екстремістські настрої і прояви, що створює загрозу громадському спокою, державному суверенітету і територіальній цілісності України». Учасниками Парламентських слухань зауважено, що на вирішенні нагальних питань оборони і національної безпеки держави, з поміж іншого, негативно позначаються: загострення соціальних проблем військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу та членів їхніх сімей, осіб, які звільняються із ЗСУ та інших військових формувань у зв'язку з їх реформуванням, пов'язане з надзвичайно низьким, порівняно з європейськими державами, грошовим утриманням, незадовільними побутовими умовами та незабезпеченістю житлом (Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Про стан та перспективи розвитку Воєнної організації та сектору безпеки України", 2012).

З лютого 2014 року Україна фактично опинилася в стані неоголошеної війни з РФ, яка спочатку за допомогою військової операції окупувала та анексувала АР Крим, а потім здійснила військову агресію в окремих регіонах Донецької і Луганської областей, у зв'язку з чим Рада національної безпеки та оборони України 14 квітня 2014 р. розпочала антитерористичну операцію, переформатовану з 30 квітня 2018 р. в Операцію Об'єднаних сил (ООС) спрямовану на протидію діяльності незаконних російських і проросійських збройних формувань.

Вивчення військової злочинності до проголошення воєнного стану в Україні показали, що з 2013 року по 2018 рік щорічно в державі вчинялося більше 0,5 млн. (2013 – 563560; 2014 – 529139; 2015 – 565182; 2016 – 592604; 2017 – 523911) кримінальних правопорушень. З 2018 року по 2022 рік тенденція їх вчинення почала різко зменшуватися приблизно по 40 тис. на рік, у зв'язку з чим в 2018 році загальний показник злочинності в державі скоротився на 15% (487133), у 2019 році на 21% (444130), у 2020 на 36% (360622), в 2021 році на 43% (321443), у 2022 році знову почав збільшуватися, і склав 31,5% (362636) від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень у 2013 році (563560). Чого нажаль не можна сказати про тенденцію вчинення військових кримінальних правопорушень. Незважаючи на загальне скорочення у 2014 році (529139) на 7,2%, в порівнянні з 2013 роком (563 560) загальної злочинності, кількість вчинених військових кримінальних правопорушень, протягом досліджуваного періоду, зросла більше ніж в 11 разів (з 369 в 2013 році до 4153 у 2014 році) (Oleh Shkuta, Maksym Korniienko, Mykola Yankovyi, 2022).

В контексті загальної злочинності показник вчинення військових кримінальних правопорушень у 2014 році склав 0,8% (4153/529 139), в 2015 році – 1,1% (6213/565182), в 2016 році – 0,6% (3650/592604), в 2017 році – 0,9% (4577/523911), в 2018 році – 0,8% (3694/487133), в 2019 році – 0,8 (3616/444130), в 2020 році – 1,1% (4055/360622) 2021 році – 0,9 % (3037/321443), у зв'язку з чим можемо констатувати, що з 0,065% у 2013 році протягом наступних дев'яти років (з 2014-24.02.2022) військові кримінальні правопорушення, в системі загальної злочинності в державі, стали займати близько 1%.

**Показники вчинення військових кримінальних правопорушень
за 2013-2021 роки**

Як бачимо, для показників вчинення військових кримінальних правопорушень характерними є хвилеподібність коливань, найвищі показники якої спостерігалися у 2015 році (6213), 2017 році (4577) та 2020 році (4055), а найнижчий – у 2021 році. (3037). Наближені до 2021 року показники були у 2016, 2018 та 2019 роках.

З 2016 року по 2019 рік загальна кількість військових кримінальних правопорушень із певним коливанням змінилася в бік зменшення, що, на наше глибоке переконання, є необ'єктивним, оскільки значна кількість кримінальних правопорушень, які вчинені військовослужбовцями, не відбиваються в показниках кримінально-правової статистики через замкнутість, автономність військової сфери, низький рівень громадського контролю за діяльністю ЗСУ, високий рівень корпоративності, сталі традиції військовослужбовців (Дмитренко Н.А., Шкута О.О., 2022).

На думку Н.А. Дмитренко до основних рис військової злочинності слід віднести: «вплив на злочинність у ЗСУ детермінант, які характеризують її за межами ЗСУ; збільшення латентних кримінальних правопорушень у ЗСУ; неналежний соціально-правовий контроль з боку керівництва ЗСУ над цим видом злочинності; кількість вчинених військовослужбовцями кримінальних правопорушень, що збігається з тенденцією динаміки злочинності в цілому по країні» (Дмитренко Н.А., 2021). Проте, щодо останнього, в частині того, що кількість вчинених військовослужбовцями кримінальних правопорушень збігається з динамікою злочинності в цілому по країні, в контексті вчинення військових кримінальних правопорушень в умовах

воєнного стану, ми погодитися не можемо (Кавунська А.О., Корнієнко М.В., Шкута О.О., 2023). На підставі чого, за справедливим твердженням А.О. Рєва, можемо констатувати, що основним детермінуючим фактором, який вплинув на тенденцію стрімкого зростання військової злочинності в Україні стала зміна військово-політичної ситуації в державі, яка до 2014 року залишалася більш-менш стабільною (Рєва А.О., 2022).

Введений Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 р. воєнний стан став лакмусовим папірцем до рекордного зростання військової злочинності, в результаті чого на тлі загального зменшення злочинності в державі набуло стрімкого зростання вчинення військових кримінальних правопорушень, середній коефіцієнт яких за 2022 р. – 3,8% у системі загальної злочинності по державі та в 4,5 рази перевищив показник 2021 р. (Рєва А.О., 2022).

До прикладу, протягом січня-лютого 2022 р. в Україні було зареєстровано 569 військових кримінальних правопорушень. Лише протягом першого місяця повномасштабної війни з рф (березень 2022 р.) кількість вчинених військових кримінальних правопорушень зросла майже втричі (1510).

За 2022 рік в Україні було вчинено 362 636 кримінальних правопорушень, з яких 13766/3,8% військові.

Незважаючи на українсько-російську війну у 2023 році загальна кількість вчинених кримінальних правопорушень склала 475 595, що на чверть (24,8%) перевищило показники минулого року. З них 28 666 склали військові кримінальні правопорушення, що більше ніж в 2 рази перевищило минулорічні показники досліджуваного роду злочинності в державі.

Підтримуючи позицію Н.А. Дмитренко варто зауважити, що ЗС України є частиною нашого суспільства, а тому чинники, що впливають на вчинення військових кримінальних правопорушень, є наслідком соціальних суперечностей, що притаманні цілому суспільству. Ідеться не про всі суперечності, характерні для розвитку суспільства, а саме про їх негативні складові, які створюють передумови для вчинення військових кримінальних правопорушень (Дмитренко Н.А., Шкута О.О., 2022). Ними є об'єктивні й суб'єктивні чинники економічного, політичного, ідеологічного, культурного, національного, морально-психологічного, соціального, соціально-біологічного, організаційно-управлінського і правового характеру (Пузиревський Є. Б., 2011).

За справедливим твердженням М.О. Олійник «дослідження детермінант військової злочинності, передбачає окреслення кола тих криміногенних явищ і процесів, які їх породжують та сприяють їх вчиненню. За силою впливу, терміном дії, щільністю зв'язків з вказаною категорією кримінальних правопорушень це можуть бути різні явища та процеси. Більшість з них пов'язані з недосконалою воєнною політикою держави, провальним

реформуванням армії, зтяжною кризою у фінансуванні та будівництві ЗС, недоліками формування й використання оборонного бюджету, застарілими принципами організації та здійснення контролю тощо. Усі вони тією чи іншою мірою деформують колективну свідомість військових, унормовують у професійному середовищі порушення дисципліни» (Олійник О. М., 2015).

В цілому підтримуючи позиції поіменованих вище учених, ми не можемо не розділити твердження О.М. Артеменко, що більшість представлених детермінант має не суб'єктивний (внутрішній), а об'єктивний (зовнішній) характер, оскільки відбивають недоліки сучасної військової сфери і прорахунки у реформуванні сектору оборони України (Артеменко О.М., 2018).

В процесі вивчення причин і умов військової злочинності в умовах воєнного стану в Україні нами досліджено значну кількість підходів до їх класифікації. Одним із них являється дроблення детермінант певного роду кримінальних правопорушень на групи, умови та причини кожної з яких відповідають певном життєвим обставинам суб'єкта деліквентної поведінки. Так, наприклад М. І Карпенко здійснюючи виділяє детермінанти, пов'язані з допризовним періодом, тобто проходженням строкової служби чи несенням військової служби за контрактом; детермінанти, пов'язані з умовами військової служби, та виключно військові детермінанти (Карпенко М. І., 2010).

О. М. Джужа детермінанти злочинності, у тому числі військової, розділяє «на три основні групи: загальні причини злочинності, що залежать від умов життя, виховання, навчання, роботи особи до її призову на військову службу; загальні причини злочинності, що специфічно заломлюються через армійські умови життя, побуту й діяльності та спеціальні (військові) детермінанти, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень військовослужбовцями» (Джужа О. М. , Василевич В. В. , Черней В. В. , Чернявський С. С. та ін., 2020). Загальні детермінанти, за словами поіменованого вченого, реалізуються в кримінально-протиправній поведінці військовослужбовців унаслідок сформованих за рахунок несприятливих умов морального формування майбутніх військовослужбовців до служби в ЗСУ криміногенних якостей. Нажаль, за справедливим твердженням А.О. Рєви такі негативні властивості поведінки не можна усунути, однак за допомогою заходів організаційного, виховного та дисциплінарного впливу вони можуть бути частково послаблені, а в певних випадках нейтралізовані (Рєва А.О., 2022).

До загальних детермінант вчинення військових кримінальних правопорушень можна віднести: загострення військово-політичної ситуації в країні; соціальну незахищеність військовослужбовців; кризу соціальної культури; особливості сімейного виховання; вплив

найближчого оточення та засобів масової інформації; конкретні життєві ситуації, які формують людину з її системою установок та особливостями характеру; несприятливі соціально-економічні умови тощо (*Джу́жа О. М. , Васи́левич В. В. , Черне́й В. В. , Чернявський С. С. та ін., 2020*). У зв'язку з чим загальні детермінанти вчинення військових кримінальних правопорушень, що реалізуються в умовах проходження військової служби можна поділити на дві групи: ті, які послабляються чи нейтралізуються в умовах проходження військової служби загальні причини, і ті які навпаки їх підсилюють.

До перших слід віднести: військову організацію побуту, життя і дозвілля військовослужбовців; систему морального, правового і військового виховання; статутний контроль тощо. До другої - дію загальних детермінант вчинення військових кримінальних правопорушень належать: проходження військової служби, у своїй переважній більшості, осіб молодого віку (18 – 40 років), для яких властива вища девіантна та делінквентна активність; статутна регламентація поведінки, життя, побут та відпочинку військовослужбовців, що породжує додаткову внутрішню психологічну напругу; відірваність військовослужбовців від своїх близьких, звичних умов життя, праці, побуту та відпочинку, що може стати соціально-психологічною основою кримінальних мотивацій військовослужбовців (*Shkuta O. O., 2020*).

Спеціальні детермінанти, що сприяють вчиненню військових кримінальних правопорушень, представлені конкретними недоліками організаційної, управлінської, дисциплінарної та виховної діяльності командирів та начальників (*Джу́жа О. М. , Васи́левич В. В. , Черне́й В. В. , Чернявський С. С. та ін., 2020*). Зазначені детермінанти, в контексті вчинення військових кримінальних правопорушень, породжують: ненормальні взаємини у військовому колективі; аморальна та протиправна поведінка командирів і начальників по службі, їх байдужне ставлення до потреб і запитів підлеглих військовослужбовців; неналежна боротьба із вживанням військовослужбовцями алкоголю та наркотиків; високий рівень латентної злочинності тощо (*Джу́жа О. М. , Васи́левич В. В. , Черне́й В. В. , Чернявський С. С. та ін., 2020*).

В. В. Голіна та Б. М. Головкін детермінанти кримінальних правопорушень у ЗСУ розглядають на макро-, мікро- й індивідуальному рівнях. У зв'язку з чим причини й умови на макрорівні, поіменовані учені розглядають як різноманітні явища та процеси, що включають різні за характером сфери життя та суспільні відносини: соціальні, економічні, політичні, правові, організаційно-управлінські, ідеологічні, соціально-психологічні, культурно-виховні та ін. (*Голіна В. В., Головкін Б. М., 2014*).

Детермінанти військової злочинності на макрорівні пов'язані з особливостями їх ставлення військових до проходження служби: психічні відхилення, та невротичні прояви як

результат виснажливих фізичних навантажень, особливо у військовослужбовців молодого віку, позасімейне військове, а іноді жорстке, виховання (почуття розчарування у житті, байдужості, дратівливості, страху, поганий сон, періоди підйомів і спадів самопочуття тощо); психологічні проблеми, що виникають при тривалому перебуванні в одностатевому колективі, а особливо в період адаптації військовослужбовців (слабка попередня психолого-фізіологічна підготовка до військової служби, відсутність мотивації до служби, психотравмуючі конфлікти та інші особливості організму); невисокий рівень у значної частини військових, в тому числі і офіцерів правої свідомості та культури; висока латентність фактів нестатутних відносин, у тому числі «дідівщини», з метою подальшого продовження військової служби; концентрація у лавах військовослужбовців, осіб, як правило, молодого віку (18-40 років), що не змогли себе професійно реалізувати, окремою особливістю яких являється перебування до проходження служби ЗСУ у різних неформальних об'єднаннях з антигромадською та не рідко кримінально-протиправною спрямованістю. Їхня тривала деморалізація, звичний спосіб життя та поведінки в конфліктних ситуаціях, відсутність у частини осіб стримувальних факторів створюють підвищену ймовірність їхньої протиправної поведінки; наявність «кругової поруки», що сприяє латентності делінквентної поведінки військовослужбовців; майже відсутня профілактична діяльність військових командирів та начальників з особовим складом; наявність у минулому в частини військовослужбовців проблем із законом, що негативно позначається на їх правосвідомості та поведінці (Shkuta O.O., 2020).

Причини та умови індивідуального рівня безпосередньо формуються під впливом детермінант вказаних вище рівнів і являються детермінуючими наслідками певного кримінального правопорушення вчиненого конкретною особою-військовослужбовцем (Голіна В. В., Головкін Б. М., 2014).

О.М. Артеменко, досліджуючи детермінацію кримінальних правопорушень проти порядку проходження військової служби, розглядає її за категоріями чинників: соціально-економічні та нормативно-правові чинники; соціально-психологічні криміногенні; та організаційно-управлінські; (Артеменко О.М., (2018).

В процесі наукового дослідження встановлено, що характеристика детермінант військових кримінальних правопорушень зумовлює низку особливостей, як за своєю формою так і за змістом.

До соціально-економічних детермінант військової злочинності в умовах воєнного стану слід віднести: глибоку соціально-економічну й фінансову кризи у державі; дисбаланс соціальної функції держави; недосконале законодавство в сфері соціального захисту військовослужбовців та «штучне гальмування» його реформування; моральний занепад

українського суспільства; аномія та беззаконня; прорахунки й непослідовність реформи ЗСУ тощо (Голіна В. В., Головкін Б. М., 2014).

Соціально-психологічні детермінанти військових кримінальних правопорушень пов'язані з проходженням військової служби, в умовах воєнного стану, що супроводжується різноманітними факторами та елементами морально-психологічної перенапруги, підвищеною вимогливістю та відповідальністю, як в процесі виконання наказів так і екстремальних ситуацій, пов'язаних з загрозою потрапити в полон, бути пораненим, скаліченим чи втратити життя. І те, що у звичайному суспільстві для окремої особи може являтися незначним проступком (нез'явлення на роботу чи невиконання наказу зі сторони керівництва), для військовослужбовця – це кримінальне правопорушення (Кавунська А.О., Корнієнко М.В., Шкута О.О., 2023).

Вибіркове вивчення кримінальних проваджень, розглянутих загальними судами України з 2017-2022 роки за фактами вчинення військових кримінальних правопорушень дозволило виділити низку соціально-психологічних чинників, як причин вчинення військових кримінальних правопорушень, основою яких є сформована низька стресостійкість військовослужбовців.

В методичних рекомендаціях «Формування психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань антитерористичної операції (порадник для офіцерів та сержантів)» від 24 квітня 2014 року, розроблених відділом по роботі з особовим складом штабу антитерористичної операції в Луганській та Донецькій областях, констатовано, що в бою військовослужбовець в основному перебуває в стані стресу, елементами якого стає переживання різноманітних почуттів (страху, тривоги, паніки та ін.) та який у своїй переважній більшості, має місце у випадках, які загрожують його фізичній безпеці.

Для умов воєнного стану найбільш характерним є бойовий стрес, який характеризується сукупністю станів, які переживає військовослужбовець в процесі адаптації до несприятливих для життєдіяльності факторів, що загрожують життєвоважливим цінностям в бойових умовах. Інтенсивність такого переживання залежить від взаємодії сили і тривалості впливу на психіку військовослужбовця бойових стресорів і особливостей реагування на їхній вплив (Формування психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань Антитерористичної операції (порадник для офіцерів і сержантів), 2014).

Наслідки бойового стресу у військовослужбовців проявляються по-різному та складають нав'язливі спогади, що нагадують про психотравмуючі ситуації бойових дій, які виникають, як правило спонтанно здійснюючи негативний психологічний вплив на військовослужбовця, нерідко супроводжуючись погіршенням його психологічного і

фізичного здоров'я.

За твердженням А.М. Романишин,а та Т.М. Мацевко «боягузтво не те саме, що й страх. Страх на війні почувають практично всі психічно здорові люди. Проте самі бойові обставини, бойове завдання, внутрішньогруповий розподіл бойових функцій, можливі трагічні наслідки та інше спонукають учасника бойових дій долати страх. Боягуз же ігнорує свої обов'язки, своє минуле і майбутнє, долі товаришів по службі, результат бою тощо. Страх цілком опановує його у зв'язку з чим боягузтво є усвідомленою девіацією: вояк сам припиняє бойову активність і шукає безпечного укриття або просто втікає з поля бою» (Романишин А.М., Мацевко Т.М. та ін., 2017), самовільно залишаючи військову частину або місце служби з метою ухилитися від військової служби, чи нез'являючись з тією самою метою на службу у разі призначення, переведення, з відрадження, відпустки або з лікувального закладу чим вчиняє таке кримінальне правопорушення, як дезертирство.

Перебуваючи у зоні бойових дій людина відчуває страх, що по-різному впливає на її психіку та подальшу поведінку в стресових ситуаціях, і як наслідок може призвести до формування кримінально-протиправної мотивації спрямованої на вчинення військових кримінальних правопорушень. Подібні почуття присутні і у військовослужбовців із затяжною бойовою психічною травмою, яка проявляється, наприклад, під час перебування їх у звільненні, відпустці, на лікуванні, звідки вони іноді не повертаються на службу без поважних причин (Артеменко О.М., 2018).

З метою локалізації посттравматичних стресових розладів у військовослужбовців на практиці застосовуються відповідними фахівцями спеціальні методи, зокрема: гетеросугістивна терапія «тимчасова лінія»; методи витіснення (заміщення) образи; спеціальні методики психофізіологічної регуляції (саморегуляції); групи психологічної підтримки з моделюванням діяльності; медикаментозні, терапевтичні методи лікування; загальні методи відновлення й зміцнення здоров'я (Формування психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань Антитерористичної операції (порадник для офіцерів і сержантів), 2014).

Психічні та психологічні відхилення, як причина вчинення військових кримінальних правопорушень за даними медичних і кримінологічних досліджень, у своїй більшості хоч і не визначають схильність особи до протиправної поведінки, а лише є основою для морально-психологічної деформації особистості, проте прискорюючи процес деградації особи позначаються на формуванні у неї специфічної злочинної мотивації. На індивідуальному рівні імпульсивність та конфліктність поведінки особи, пов'язані із певними захворюваннями, можуть мати і вирішальне значення при вчиненні військових кримінальних правопорушень, а

особливо в результаті екстремальних ситуацій (бойові дії, поранення, стрес отриманий в результаті контузій тощо).

Іншою детермінуючою складовою, яка взаємодоповнює боягузтво є легкодухість, що проявляється в позбавленні сили волі, нерішучості та безсиллі військовослужбовців, і характеризує слабкість їх духу, волі, низький рівень морально-психологічних якостей та вказує на брак у особи сміливості й мужності (Олійник А. Р., 2015), що за твердженням 2,8% опитаних нами респондентів, являється причиною вчинення військових кримінальних правопорушень.

Проходження військової служби в умовах воєнного стану осіб з низьким рівнем морально-психологічних якостей і психічною деформацією, які не мали достатньої мотивації та патріотичної налаштованості, став визначальним криміногенним чинником вчинення військових кримінальних правопорушень, основною складовою якого являється сформоване небажання вказаної вище категорії осіб проходити військову службу.

Основними факторами, що впливають на небажання проходити військову службу є кардинальна зміна виду діяльності, роботи, місця проживання, установленого способу життя особи, втрата нею можливості перебувати у різних неформальних об'єднаннях, в тому числі з антигромадською спрямованістю, займатися улюбленими справами, а особливо вживати наркотичні засоби чи алкоголь, що призводить до стану амбівалентності, в результаті чого у військовослужбовця виникає почуття відчуженості, ізолюваності та крайньої неовов'язковості.

Основними причинами вчинення військових кримінальних правопорушень вказаною категорією військовослужбовців є те, що під час укладання контракту про проходження військової служби, на практиці, взагалі не береться до уваги їх морально-психологічні та вольові якості. Окремого значення набуває і той факт, що значна частина мобілізованих в особливий період та в умовах воєнного стану, призвані на військову службу без власної волі, у зв'язку з чим провідним мотиватором їх кримінально-протиправної поведінки стає небажання переносити труднощі військової служби. Для даної категорії військовослужбовців важливо зберегти наявний уклад життя, соціальний і матеріальний статус, сформоване роками найближче соціальне оточення, необхідне для спілкування й підтримання соціальних зв'язків. Тому призов на службу, на їх думку, руйнує все перелічене. Для них характерна схильність до групового інформаційного тиску, зміна своєї поведінки і прийнятих раніше рішень. Вчинення злочину у більшості випадків здійснюється внаслідок бесід із близькими родичами (дружиною, батьками, дітьми), друзями, колегами по роботі, які переконують

військовослужбовців відмовитися від проходження служби, наводячи низку аргументів (Артеменко О.М., 2018).

Третю категорію, в системі детермінант вчинення військових кримінальних правопорушень, складають організаційно-управлінські чинники. Вивчення наукових джерел, судових справ та проведення емпіричних досліджень доводять, надають можливість стверджувати що їх складають різноманітні фактори, але у своїй переважній більшості ті, які прямо стосуються недоліків роботи командирів (начальників) офіцерського та сержантсько-старшинського складу ЗСУ, зумовлені, як відсутністю у вказаній категорії військовослужбовців управлінських здібностей, так і низьким рівнем їх морально-етичних якостей, що призводить до розвитку девіантної поведінки в окремих підрозділах ЗСУ та інших військових формуваннях у вигляді розповсюдження випадків нестатутних відносин, виражених у конфліктах між командуванням та військовослужбовцями (непоодинокими є випадки насильства з боку безпосередніх командирів над підлеглими) та недостатньому контролі військових командирів за поведінкою особового складу, що призводить до самоправства з боку інших військовослужбовців та розповсюдженню алкоголізму і наркоманії, і як результат до не бойових втрат.

На підставі викладеного до основних негативних чинників, що складають систему детермінант вчинення військових кримінальних правопорушень в Україні, а особливо в умовах воєнного стану слід віднести: постійне очікування загрози життю і здоров'ю; високий ризик смерті чи каліцтва; реальна можливість потрапити у полон, у заручники з подальшими тортурами і знущаннями; безпосереднє бачення загибелі товаришів по службі, близьких друзів, мирного населення; зростання у деяких військовослужбовців страху бути вбитим або пораненим при наближенні терміну ротації; невпевненість у сприятливому розвитку подій, вплив на які має військове керівництво та рівень дисципліни у військовому підрозділі; відчуття невизначеності внаслідок дефіциту особисто значущої інформації; порушення та/або зміна режиму харчування, відпочинку та сну, якості води та їжі, вплив незвичайних або несприятливих кліматично-географічних чинників, що породжують почуття невпевненості і тривоги; ізоляція військовослужбовців та їх вимушена самотність під час тривалого перебування на бойових постах при охороні ділянок, доріг, районів у незрозумілих умовах, з нестійким зв'язком, без постійного тісного зв'язку із основними угруповуваннями; віддаленість від близьких, та тривога за них (*Пам'ятка військовослужбовцю під час підготовки до бою та в бою, 2014*).

У залежності від виявлених причин та умов злочинності ученими виділяються три основних рівні її запобігання: загальносоціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуально-профілактичний (Голіна В. В., 1994).

В кримінологічній теорії загальносоціальне запобігання виявляється через систему заходів економічного, політичного, ідеологічного, організаційного характеру, які хоча і не мають спеціальних цілей боротьби зі злочинністю та профілактики кримінальних правопорушень, проте реалізують важливий кримінологічний аспект, стаючи основою, платформою спеціально-кримінологічного запобігання, оскільки їх спрямованість на вирішення проблемних завдань, які стоять перед державою, створює передумови для зменшення рівня вчинення кримінальних правопорушень (Дмитренко Н.А., Шкута О.О., 2022), у зв'язку з чим основною метою загальносоціального запобігання, військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в Україні є створення не лише сприятливих зовнішніх умов для ефективного функціонування ЗСУ та інших військових формувань спрямованих на забезпечення на належному рівні потреб військовослужбовців (Anna Reva, 2022), а й реалізацію цільових державних програм та стратегій реформування вітчизняної армії спрямованих на ефективне вирішувати існуючих у ЗСУ та інших військових формуваннях проблем.

За справедливим твердженням Д. В. Казначєєвої, злочинність військовослужбовців негативно впливає на військову дисципліну, безпеку держави в цілому, оскільки виступає внутрішнім індикатором соціальної безпеки та мікроклімату, спричиняє падіння авторитету державної влади, поширення в суспільстві страху перед зовнішніми та внутрішніми загрозами, аномію, аморальність і неповагу до представників ЗС, знижує престижність військової служби. Враховуючи зауважене, автор наголошує на необхідності розробки та вирішення не лише першочергових, а й перспективних завдань щодо протидії злочинності в цій сфері (Олійник А. Р., 2015), у зв'язку з чим загальносоціальне запобігання вчиненню військових кримінальних правопорушень має бути спрямовано на усунення недоліків у політичній, соціальній, морально-психологічній та духовній сферах суспільства.

Підтримуючи позицію О.О. Шкути, невідкладними заходами протидії військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в Україні повинні бути: доопрацювання доктрини військової безпеки України з урахуванням вимог забезпечення національної безпеки, внутрішньої і зовнішньополітичної ситуації в країні; належне фінансування ЗСУ, як заходів пов'язаних з підтриманням бойової готовності військ, так і соціальних програм для військовослужбовців та членів їхніх сімей; повний перехід ЗСУ, виключно на військову службу за контрактом (Shkuta O. O., 2020); вдосконалення кадрової

політики ЗСУ спрямованої на усебічну підготовку офіцерського та сержантсько-старшинського складу, підвищення вимог до його ділових і моральних якостей (Anna Reva, 2022).

За словами В.Ф.Залужного: «Якщо прогалини в законодавстві не забезпечують дотримання військової дисципліни, а «відмовники» можуть сплатити штраф, розмір якого становить до десяти відсотків їх бойових виплат, або отримати покарання з випробуванням, це несправедливо. Більше того і це ключове, оголені ділянки фронту змушені закривати собою інші військовослужбовці, що призводить до збільшення втрат особового складу, територій та мирних людей на них. Часто втрачені позиції доводиться відновлювати штурмовими діями дуже дорогою ціною» (Головнокомандувач ЗСУ Валерій Залужний закликав Володимира Зеленського підписати закон про посилення відповідальності за дезертирство та непокору військовослужбовців 2022), що викликали нагальну потребу внесення змін щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану та/або в бойовій обстановці до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших відповідних НПА (Anna Reva, 2022).

Одним із способів вирішення даної проблеми стало ухвалення ВР України 13 грудня 2022 року Закону № 2824-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці».

Як показало наше дослідження, кримінальне покарання за вчинення військових кримінальних правопорушень, як один із основний загальносоціальних засобів боротьби з відхиленнями в правомірній поведінці військовослужбовців, не доводить свою ефективність, про що свідчить той факт що у 2023 році загальна кількість вчинених військових кримінальних правопорушень склала 28 666, що більше ніж в 2 рази перевищило минулорічні показники досліджуваного роду злочинності в державі. У зв'язку з чим основними сферами, які підлягають нагальному вирішенню, в контексті нашого дослідження, являються соціально-економічна та духовно-моральна (ідеологічна) сфери життя військовослужбовців.

Підтримуючи позицію М.О. Артеменко, загалом є два основні шляхи схилити особу воювати і ризикувати життям і здоров'ям на війні, пригнічуючи при цьому природний людський інстинкт самозбереження: високе грошове і соціальне забезпечення та розвиток патріотизму й готовності до самопожертви. Ідеальним варіантом є поєднання цих двох напрямів (Артеменко О.М., 2018). У зв'язку з чим сьогодні, як ніколи, зростає актуальність вирішення питань належного та достатнього фінансового забезпечення військовослужбовців

не вирішення якого, як показало наше дослідження, являється однією з ключових причин вчинення військових кримінальних правопорушень.

Для забезпечення належної мотивації військовослужбовців воювати на фронті необхідним є належне виконання прийнятих державою на себе зобов'язань, викладені у низці відомчих нормативно-правових актах, які регламентують фінансове, у тому числі і додаткового грошового заохочення бійців, які беруть участь у бойових діях на передовій (Anna Reva, 2022).

Ідеологічне загальносоціальне запобігання військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в Україні, в першу чергу полягає в обмеженні дії негативних факторів та пов'язано із розвитком національної ідентичності, посилення патріотизму та гордості українського народу за свою належність та самовизначеність.

Патріотизм здійснює індивідуалізований зв'язок особистості з Батьківщиною, заснований на бажанні блага для неї. Патріот цінує свою історію, відданий своїй країні й культурі, готовий заради неї до самопожертви. Для військовослужбовців патріотизм є визначальною професійною якістю, оскільки є чинником вибору військової професії, критерієм професійної придатності та соціальної відповідальності (Каменюк Ю. В., Алещенко В. І., 2014), у зв'язку з чим в умовах воєнного стану вкрай необхідним є активізація громадянської патріотичної свідомості й сприяння патріотичній діяльності в усіх її проявах (Anna Reva, 2022).

1. До внутрішніх закономірностей формування патріотизму у військовослужбовців слід віднести: єдність формування патріотизму з іншими напрямками військового виховання та навчання, психологічною підготовкою й самовдосконаленням військовослужбовців; визначальну роль військової діяльності, формуванні його особистості; цілісність процесу виховання військовослужбовців і взаємозалежність його компонентів; та залежність результатів формування патріотизму від реальних умов, в конкретних процесах і ситуація (Концепція військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України, 2010).

Високий рівень патріотизму не може бути забезпечений у короткий проміжок часу, у зв'язку з чим необхідною є цілеспрямована державна ідеологічна політика, невід'ємним елементом якої має стати військово-патріотичне виховання. Останнє має бути тим морально-ідеологічним стрижнем, що забезпечить консолідацію духовних сил військовослужбовців навколо ідеї соціальної відповідальності, вірності й відданості Вітчизні (Камеш С. І., 2014).

Особливістю ідеологічного загальносоціального запобігання військовим кримінальним правопорушенням серед військових є те, що їх складають не лише військово-патріотичне виховання, а й інформаційно-пропагандистське забезпечення, культурно-просвітницької

роботи пов'язане з захистом від негативного інформаційно-психологічного впливу (Пальчик С. І., 2014), що передбачено Програмою військово-патріотичного виховання у ЗСУ на 2012–2017 роки, затвердженої Наказом МО України від 11.01.2012 № 14 (Про затвердження Програми військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України на 2012 - 2017 роки та Перспективного плану реалізації Програми військово-патріотичного, 2012).

Формування патріотизму військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань має відображати результат комплексного і всебічного впливу державних та військових органів управління, командирів та начальників, відповідних службових посадових осіб, громадських організацій на свідомість, підсвідомість і поведінку особистості військовослужбовця і на психологію військового колективу в процесі їх життєдіяльності з метою формування у них високих морально-політичних, громадянських, військово-професійних, соціально-психологічних, психічних і фізичних якостей, необхідних для успішного виконання у будь-яких умовах конституційного обов'язку щодо захисту (Каменюк Ю. В., Алещенко В. І., 2014). Вітчизни, а с особливо в умовах воєнного стану та вирішувати наступні завдання: «формування в особового складу ЗСУ та молоді відданості та вірності Українському народові, готовності до оборони України, забезпечення захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності; виховання в особового складу ЗСУ дисциплінованості, сумлінності та чесності під час виконання військового обов'язку, свідомого підпорядкування наказам (розпорядженням) командирів (начальників), неухильного дотримання Конституції України та законів України; спрямування високих патріотичних почуттів військовослужбовців строкової служби щодо обрання ними в подальшому професії офіцера, сержанта (старшини), солдата (матроса) військової служби за контрактом ЗСУ; формування серед майбутніх кандидатів на навчання у вищих військових навчальних закладах (військовослужбовців і цивільної молоді) іміджу та привабливості військових спеціальностей командного та військово-технічного профілю; формування у військовослужбовців Збройних Сил України й молоді прагнення до фізичного саморозвитку; виховання у військовослужбовців гордості за належність до Збройних Сил України, до виду Збройних Сил України, військової частини та підрозділу; підтримка та всебічне пропагування військових сімейних династій» (Anna Reva, 2022).

Із загальносоціальним запобіганням тісно взаємопов'язане спеціально-кримінологічне запобігання військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в Україні .

Проте, на відміну від загальносоціального, воно має безпосередню мету та спрямоване на виявлення й усунення (блокування, нейтралізацію) детермінант злочинності, що є його профільною ознакою та головною особливістю. Поряд із цим спеціально-кримінологічне

запобігання включає в себе як запобігання задуманим і тим, що готуються, так і припинення розпочатих кримінальних правопорушень (Дмитренко Н.А., Шкута О.О., 2022).

Основною відмінністю спеціально-кримінологічних заходів запобігання від загальносоціальних є те, що їх дія має тактичне, а не стратегічне спрямування (Рубан К. П., 2012), у зв'язку з чим під спеціально-кримінологічним запобіганням кримінальним правопорушенням потрібно розуміти соціальний процес, основою якого є використання спеціальних методів і прийомів, знань та навичок регулювання соціальних відносин винятково з метою ліквідації тих їх негативних моментів, які можуть викликати вчинення кримінальних правопорушень, тобто з метою забезпечення кримінально-правових вимог (Дмитренко Н.А., 2020).

В контексті нашого дослідження спеціально-кримінологічне запобігання являє собою комплекс політичних, соціально-економічних, правових, організаційних та інших заходів, спрямованих на запобігання вчиненню військових кримінальних правопорушень в Україні, основним елементом якого являється кримінологічна профілактика, що, за справедливим твердженням В. В. Голини, являється завчасним запобіганням, оскільки спрямовується на усунення негативних явищ і процесів, безпосередньо пов'язаних з учиненням кримінальних правопорушень (Голина В. В., 1989).

Основне місце у структурі спеціально-кримінологічного запобігання вчиненню військових кримінальних правопорушень в Україні займають заходи психологічної профілактики, які у своїй переважній більшості спрямовані на нейтралізацію негативного впливу соціально-психологічних детермінант, результати вивчення яких надали нам змогу встановити, що переважне місце в системі мотивів вчинення військових кримінальних правопорушень, особливо в умовах воєнного стану, займають мотиви морально-психологічного характеру, основними з яких являються прояви боягузтва та легкодухості.

З огляду на викладене першочерговим завданням морально-психологічної профілактики вчинення військових кримінальних правопорушень в сучасних умовах є забезпечення підвищення стресостійкості військовослужбовців, першочергову роль в реалізації якого мають відігравати висококваліфіковані військові психологи, яких як показало наше дослідження у ЗСУ та інших військових формуваннях, а особливо на фронті, вкрай не вистачає.

Наступну складову кримінологічної профілактики вчинення військових кримінальних правопорушень в Україні являють організаційно-управлінські заходи, до яких варто віднести: удосконалення роботи правоохоронних органів; боротьбу з девіантною поведінкою та нестатутними відносинами в колективі військовослужбовців; вирішення проблем в організації

військової служби; боротьбу з алкоголізмом та наркоманією; розширення участі громадських організацій в діяльності ЗСУ та інших військових формувань тощо.

Особливої актуальності в умовах воєнного стану, за нашим глибоким переконанням, набуло реалізація ідеї створення військових судів, що відповідає європейським стандартам і практиці Європейського суду з прав людини (*Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо утворення військових судів та окремих організаційних питань)*, 2015). Проте не як спеціалізованого органу в системі органів судової влади, а як складової частини у системі судів загальної юрисдикції, що як мінімум надасть змогу зекономити бюджетні кошти, яких вкрай не вистачає в умовах воєнного стану.

За результатами нашого дослідження встановлено, що окремим напрямком організаційно-управлінської профілактики військових кримінальних правопорушень в Україні, має стати максимально наближене до стандартів НАТО покращення організації військової служби, що має стосуватися як сержантсько-старшинської роботи так і діяльності офіцерського складу ЗСУ та інших військових формувань.

Підтримуючи позицію М.О. Артеменко для залучення до лав армії найбільш гідних і патріотично налаштованих осіб, які претендують на різні посади у військових підрозділах і з'єднаннях, слід відповідним службовим особам урахувати положення відомчих нормативно-правових актів МО, які зобов'язують: виявляти осіб з нервово-психічною нестійкістю; не допускати до працевлаштування у ЗС осіб з низькими морально-діловими якостями; визначати пізнавальні здібності кандидата, його нервово-психічну стійкість, окремі індивідуально-психологічні якості, інтелектуальний рівень (*Артеменко О.М., 2018*).

За результатами дослідження доведено, що найважливішим фактором який зумовлює вчинення військових кримінальних правопорушень є низький рівень дисципліни і правопорядку у військових підрозділах і з'єднаннях ЗСУ та інших військових формувань.

Дисциплінарним статутом ЗСУ, встановлено, що «військова дисципліна досягається шляхом: виховання високих бойових і морально-психологічних якостей військовослужбовців на національно-історичних традиціях українського народу та ЗСУ, патріотизму, свідомого ставлення до виконання військового обов'язку, вірності Військовій присязі; особистої відповідальності кожного військовослужбовця за дотримання Конституції та законів України, Військової присяги, виконання своїх обов'язків, вимог статутів ЗСУ; формування правової культури військовослужбовців; умілого поєднання повсякденної вимогливості командирів і начальників (далі - командири) до підлеглих без приниження їх особистої гідності, з дотриманням прав і свобод, постійної турботи про них та правильного застосування засобів переконання, примусу й громадського впливу колективу; зразкового виконання командирами

військового обов'язку, їх справедливого ставлення до підлеглих; підтримання у військових з'єднаннях, частинах (підрозділах), закладах та установах необхідних матеріально-побутових умов, статутного порядку; своєчасного і повного постачання військовослужбовців встановленими видами забезпечення; чіткої організації і повного залучення особового складу до бойового навчання» (ст. 3 Дисциплінарного статуту ЗСУ» (*Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України Закон України, 1999*).

Є. І. Брижаний до основних критеріїв оцінки професійних здібностей військовослужбовців в інтересах професійної придатності відносить: «рівень опанування військовослужбовцями правил і відомостей, передбачених бойовою та гуманітарною підготовкою; вміння застосовувати свої військово-професійні знання і навички; рівень індивідуальної підготовки; досвід військової служби; вміння застосовувати знання на практиці; розвиток нетрадиційного мислення; прояв ініціативності; психологічна готовність військовослужбовців до виконання поставлених завдань; і рівень їх стійкості до впливу несприятливих умов службової діяльності (виконання завдань в екстремальних ситуаціях; психологічна стійкість до впливу несприятливих умов; здатність переносити високі нервово-психологічні навантаження; ставлення до виконання конкретних службових завдань (з бажанням, та розумінням їх необхідності); рівень дисциплінованості, моральної та психологічної стійкості до негативних явищ; стан міжособистісних взаємовідносин з товаришами по службі, формування громадянських настанов і переконань військовослужбовців на розвиток мотивації до військової служби та військово-професійної» (*Брижаний Є. І., 2015*).

Ключове місце в процесі забезпечення організаційно-управлінської профілактики вчинення військових кримінальних правопорушень в Україні в умовах воєнного стану, займає боротьба з антисоціальною поведінкою, алкоголізмом та наркоманією серед військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань, що за справедливим твердженням А.В. Стаднік повинно реалізовуватися через профілактичні та гігієнічні заходи, направлені на фізичну, психічну, духовну та соціальну (*Стаднік А. В., 2011*) складові здоров'я військовослужбовця.

Наказом МО України «Про заходи попередження щодо пияцтва Збройних Силах України» від 30 квітня 2017 року № 233 було констатовано, що «профілактика пияцтва є одним із основних напрямів роботи щодо запобігання правопорушень, що забезпечується проведенням комплексу заходів організаційного, виховного, психологічного та правового характеру. У зв'язку з чим основними засобами її забезпечення являються: «динамічне медичне та психологічне спостереження за особами, які в побуті зловживають алкогольними

напоями; щомісячний аналіз стану профілактики зловживання алкогольними напоями серед підлеглого особового складу, військової дисципліни та правопорядку, упровадження здорового способу життя у військових колективах; у поточному плануванні комплекс системних заходів зі становлення молодих офіцерів та військовослужбовців військової служби за контрактом, виховання в них стійкого інтересу до здорового способу життя та несприйняття негативних традицій, пов'язаних із зловживанням алкоголем; розкриття соціальних аспектів небезпеки алкоголізму; організацію та проведення бесід і кінолекторіїв за тематикою антиалкогольної спрямованості із залученням до їх проведення спеціалістів наркологів, психіатрів, представників правоохоронних органів; використання наочної агітації; доведення до особового складу наказів (розпоряджень) щодо покарання осіб, які вчинили правопорушення у стані алкогольного сп'яніння; роботу щодо покращення побутових умов особового складу» (*Про заходи попередження щодо пияцтва Збройних Силах України, 2017*).

На відміну від спеціально-кримінологічного, індивідуально-профілактичне запобігання військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в Україні, являється заходом запобігання його вчинення відносно конкретних осіб.

У ЗСУ та інших військових формуваннях заходи індивідуального запобігання військовим кримінальним правопорушенням здійснюються в системі виховної та соціально-психологічної роботи, під якою розуміють систему організаційних, інформаційних, педагогічних, психологічних, правових, військово-соціальних та культурно-просвітницьких заходів що спрямовані на формування і розвиток у військовослужбовців професійно необхідних морально-бойових якостей, належного стійкого морально-психологічного стану військових колективів, що має сприяти високій бойовій та мобілізаційній готовності органів управління, з'єднань і частин, високому рівню бойової й оперативної підготовки, зміцненню військової дисципліни та правопорядку, згуртуванню військових колективів для забезпечення підготовки й виконання військами (силами) покладених на них завдань (*Shkuta O.O., 2020*).

М. Г. Колодяжний, вивчаючи військові злочини в Україні: детермінація та запобігання, індивідуально-профілактичне запобігання військовим кримінальним правопорушень бачить у вивченні, діагностуванні, оцінюванні та нейтралізації обставин, що мають криміногенний характер, у поведінці та найближчому оточенні конкретного військовослужбовця (*Колодяжний М., 2013*).

Є. Б. Пузиревський, вивчаючи проблеми запобігання військовим злочинам, доводить, що індивідуально-профілактичне запобігання військової злочинності спрямоване на особистість військовослужбовця, а також на умови, обставини, ситуації, що сприяють чи полегшують вчинення кримінально-карних діянь цього виду. Розгляд тактики індивідуально-

профілактичного запобігання військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в Україні надало змогу виявити кілька характерних його рис. По-перше, індивідуально-профілактичне запобігання забезпечується за допомогою не одного заходу, а цілого їх комплексу. По-друге, результат при одній і тій самій тактиці кримінологічного впливу може істотно змінюватися в залежності від ступеня криміногенності трьох основних детермінант злочинної поведінки: особистості, мікросоціального середовища та конкретної ситуації військового кримінального правопорушення. По-третє, інтенсивність запобіжних заходів повинна на пряму залежить від ступеня прояву криміногенних детермінант (*Сидорчук А. Г., 2016*).

Вся увага запобіжного впливу заходів індивідуально-профілактичного запобігання має бути спрямовано на нейтралізацію кримінально-протиправної мотивації військовослужбовця на вчинення військових кримінальних правопорушень. Основними суб'єктами забезпечення запобіжного впливу є: військові психологи, командування військових частин та підрозділів, сержантсько-старшинський склад, побратими по службі та ін.

Метою індивідуально-профілактичного запобігання вчинення військових кримінальних правопорушень має бути позитивна корекція особистості військовослужбовця, спрямована на зміну його поведінки від антигромадської до законослухняної.

Основними заходами індивідуальної профілактики вчинення військових кримінальних правопорушень в ЗСУ та інших військових формуваннях мають бути: виявлення осіб, схильних до вчинення військових кримінальних правопорушень; вивчення цих осіб і джерел негативного впливу на них; прогнозування індивідуальної поведінки; планування заходів індивідуального запобігання; здійснення коригувального впливу на особу; контроль за досягненням мети індивідуального запобігання та фіксація (документування) його процесу й досягнутих результатів (*Дмитренко Н.А., 2020*), які можуть мати різну спрямованість, проте основними з них вважаємо психологічні, інформаційні й соціальні заходами індивідуальної профілактики.

Основними методами психологічного впливу індивідуальної профілактики вчинення військових кримінальних правопорушень є метод переконування, що передбачає роз'яснення особі, стосовно якої здійснюється профілактичний захід, допущених нею помилок і порушень та метод засудження протиправної поведінки, у результаті застосування якого на свідомість особи, стосовно якої здійснюється профілактичний захід, здійснюється відповідний вплив, спрямований на формування в неї бажання відмовитись від дій, що можуть призвести до вчинення військових кримінальних правопорушень (*Кобзар А. О. , Копаниця О. В. , Грицюк В. М. та ін., 2011*), які реалізуються через індивідуальну виховну роботу, одними із складових

якої є: індивідуальна бесіда, психологічна допомога, індивідуальне завдання, доручення, індивідуальний контроль (Бакун В. І., 2013).

На підставі викладеного, можемо констатувати, що індивідуальна виховна робота в ЗСУ та інших військових формуваннях є одним із найважливіших заходів індивідуально-профілактичного запобігання військовим кримінальним правопорушенням, що за своєю загальною сутністю передбачає систему цілеспрямованого вивчення особливостей особистісної сфери військовослужбовців та педагогічної взаємодії (впливу) з ними в інтересах ефективної військово-професійної підготовки, різноманітного виховання та розвитку, з урахуванням їх психічних, психологічних, інших можливостей та вимог (Бакун В. І., 2013), спрямованих на запобігання вчиненню військових кримінальних правопорушень.

Підсумовуючи викладене можемо справедливо стверджувати, що лише за допомогою послідовних заходів загальнодержавного характеру, підкріплених розумінням та підтримкою суспільства, можна успішно протидіяти військовим кримінальним правопорушенням (Туркот М. С., 2013), у зв'язку з чим, з метою запобігання військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в Україні першочергове значення слід приділити державним заходам та урядовим програмам спрямованим на нейтралізацію, обмеження сфери й потужності дії базисних детермінант, що полягає у побудові якісно нових ЗСУ та відповідності усього їх особового складу вимогам сьогодення. Лише за таких умов можна вирішити завдання запобігання військовій злочинності в умовах воєнного стану в Україні.

References:

- Shkuta O.O., (2020) Crimes in the Military Sphere: Reasons and Conditions (Злочини у військовій сфері: причини та умови). *European Reforms Bulletin* №2, 2020. с. 74-77. <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1845/1/74-77.pdf>
- Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Про стан та перспективи розвитку Воєнної організації та сектору безпеки України" Постанова Верховної Ради України; Рекомендації від 05.07.2012 № 5086-VI Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5086-17#Text>
- Oleh Shkuta, Maksym Korniienko, Mykola Yankovyi (2022) Foreign experience of preventing military and economic crimes (Зарубіжний досвід запобігання військово-економічній злочинності). *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 8 № 4. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», (2022). P. 185-190 <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1937/1946>
- Дмитренко Н.А., Шкута О.О., (2022) Злочинність у Збройних Силах України: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 186 с.
- Дмитренко Н.А., (2021) Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у Збройних Силах України. Дис. на здоб. наук. ступ. докт. філос. Одеса. 2021. 230 с.
- Кавунська А.О., Корнієнко М.В., Шкута О.О., (2023) Дезертирство в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспект : монографія. А.О. Кавунська, М.В. Корнієнко, О. О.

Шкута. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. – 212 с.
<https://dspace.oduvs.edu.ua/bitstreams/709dee25-1201-4e68-ab35-9a1a07514d1e/download>

Рева А.О., (2022) Морально-психологічні ознаки особистості дезертира в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні питання юридичної науки*. 2022. № 18. С. 225-230.

Чимишенко С. М., (2005) Соціальний захист військовослужбовців. Фінанси України. 2005. № 11. С. 46–51.

Джу́жа О. М., Васи́левич В. В., Черне́й В. В., Чернявський С. С. та ін., (2020) Кримінологія: підручник.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, професора О. М. Джу́жі. Київ : ФОП Маслакова, 2020. 612 с.

Артеменко О.М., (2018) Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти порядку проходження військової служби: дис. ... кандид... юрид наук: 12.00.08 / Науково-дослідн.інститут вивчення проблем злочинності ім.академ. В.В.Сташиса. Харків, 2018. 225 с.

Anna Reva, (2022) Główne zadania i cechy ogólnego społecznego zapobiegania dezercji w warunkach stanu wojennego w Ukrainie. *Education, Law, Management* 2022 № 3 (47) P. 332-336

Концепція військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України. Затверджено наказом Міністра оборони України № 295 від 08.06.2010.

Камеш С. І., (2014) Військово-патріотичне виховання в контексті ідеологічної роботи в Збройних Силах України. Вісник національного університету оборони України. 2014. № 2. С. 331–334.

Пальчик С. І., (2014) Військово-патріотичне виховання як фундамент ідеологічної роботи в Збройних Силах України. Вісник національного університету оборони України. 2014. № 2. С. 335–340.

Про затвердження Програми військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України на 2012 - 2017 роки та Перспективного плану реалізації Програми військово-патріоті [...] Міноборони України; Наказ, Програма, План від 11.01.2012 № 14. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0014322-12#Text>

Каменюк Ю. В., Алещенко В. І., (2014) Психологічні засади формування патріотизму військовослужбовця Збройних Сил України. Вісник національного університету оборони України. 2014. 1 (44)№ 3. С. 82-87.

Пам'ятка військовослужбовцю під час підготовки до бою та в бою. НДЦ гуманітарних проблем ЗСУ, Соціально-психологічного центр ЗСУ, Громадська організація «Українська асоціація фахівців з подолання наслідків психотравмуючих подій». Миколаїв, 2014. 54 с.

Пузиревський Є. Б. (2011) Кримінологічний аналіз і запобігання військовим злочинам: автореф. дис ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. 22 с.

Олійник О. М., (2015) Запобігання незаконному використанню бюджетних коштів у Збройних Силах України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2015. 20 с.

Карпенко М. І., (2010) Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2010. 17 с.

Карпенко М. І., (2020) Теоретико-методологічне дослідження злочинів проти встановленого порядку несення військової служби за Кримінальним кодексом України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Держ. фіск. служба України ; Ун-т держ. фіск. служби України. Ірпінь, 2020. 39 с.

Голіна В. В., Головкін Б. М., (2014) Кримінологія: Загальна та Особлива частини : навч. посіб. Харків : Право, 2014. 513 с.

Shkuta O. O., (2020) Crimes in the Military Sphere: Reasons and Conditions. *European Reforms Bulletin*. 2020. № 2. P. 74–77.

Формування психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань Антитерористичної операції (порадник для офіцерів і сержантів). Київ. Генеральний штаб Збройних Сил України. 2014. 22 с.

- Романишин А.М., Мацевко Т.М. та ін., (2017) Профілактика відхильної поведінки у військовослужбовців: навчально-методичний посібник.– Львів: НАСВ, 2017. – 322 с.
- Олійник А. Р., (2015) Боягузтво і легкодухість як спеціальні мотиви добровільної здачі в полон: особливості юридичної техніки викладення диспозиції норми Кримінального кодексу України. Актуальні проблеми захисту прав та представництва законних інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних у кримінальному та адміністративному законодавстві України: сучасний стан та перспективи: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 11 груд. 2015 р.). Харків: Право, 2015. С. 128–131.
- Голіна В. В., (1994) Попередження злочинності: конспект лекції. Харків: Укр. юрид. академія, 1994. С. 68–71.
- Казначеева Д. В., (2018) Військова злочинність: аналіз та прогнозування. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2018. № 2 (19). С. 132–140.
- Головнокомандувач ЗСУ Валерій Залужний закликав Володимира Зеленського підписати закон про посилення відповідальності за дезертирство та непокору військовослужбовців 2022, URL : <http://surl.li/rkskk>
- Рубан К. П., (2012) Спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи протидії злочинності в місцях позбавлення волі. Право і безпека. 2012. № 3. С. 218–220.
- Дмитренко Н.А., (2020) Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у Збройних Силах України : дис. док. філос. Одеса, 2020. – 230 с.
- Голина В. В., (1989) Криминологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений: учеб. пособие. Киев: УМК ВО при Минвузе, 1989. 72 с.
- Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо утворення військових судів та окремих організаційних питань): проект закону України від 6.04.2015 р. № 2557. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54668
- Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України Закон України; Статут, Форма типового документа, Картка, Журнал від 24.03.1999 № 551-XIV Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text>
- Брижаний Є. І., (2015) Оцінка професійних здібностей військовослужбовців в інтересах професійної придатності. Збірник наукових праць «Військова освіта» Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. 2015. № 1. С. 34–41.
- Стаднік А. В., (2011) Психолого-педагогічні засади впровадження здорового способу життя серед військовослужбовців внутрішніх військ. Вісник національного університету оборони України. 2011. № 1. С. 83–89.
- Про заходи попередження щодо пияцтва Збройних Силах України Наказ МО України від 30 квітня 2017 року № 233. Електронний ресурс. Режим доступу: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/233_nm_2017.pdf
- Колодяжний М., (2013) Військові злочини в Україні: детермінація та запобігання. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 4. С. 191–197.
- Сидорчук А. Г., (2016) Проблемні питання запобігання злочинності. Право України. 2016. № 9. С. 126–133.
- Кобзар А. О., Копаниця О. В., Грицюк В. М. та ін., (2011) Виховна робота у Збройних Силах України : підручник.; за заг. ред. Б. П. Андресюка. Чернівці, 2011. 407 с.
- Бакун В. І., (2013) Проблемні питання індивідуального попередження злочинів у Збройних Силах України. Юридична наука. 2013. № 7. С. 36–44.
- Туркот М. С., (2013) Детермінанти військової злочинності. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 3. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Vnapu_2013_3_5.pdf

CONTENTS

CHAPTER 1. INTERNATIONAL SANCTIONS MECHANISMS, FREEZING OF ASSETS AS A GUARANTEE OF COMPENSATION OF THE DAMAGE CAUSED BY RUSSIA TO UKRAINE AND RESTORATION OF A SECURITY ENVIRONMENT.....	8
CHAPTER 2. USE OF SPECIAL KNOWLEDGE OF SPECIALISTS IN THE FIELD OF FORENSIC BALLISTICS IN THE PROCESS OF CONDUCTING INVESTIGATIVE ACTIONS AND EXPERT RESEARCH ON CRIMINAL OFFENCES AGAINST THE FOUNDATIONS OF NATIONAL SECURITY	28
CHAPTER 3. INTERPRETATION OF CONSTITUTIONAL PROVISIONS AS A FACTOR OF ENSURING NATIONAL SECURITY UNDER MARTIAL LAW	52
CHAPTER 4. CUSTOMS SECURITY OF UKRAINE AND ITS PROVISION IN MODERN CONDITIONS.....	72
CHAPTER 5. WAR CRIMES UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE: CURRENT CHALLENGES.....	101
CHAPTER 6. LEGAL ASPECTS OF THE PROGRESS IN THE EUROPEAN UNION’S APPLICATION OF SANCTIONS (RESTRICTIVE MEASURES).....	127
CHAPTER 7. LEGAL REGULATION OF PREVENTING AND COMBATING DOMESTIC VIOLENCE.....	155
CHAPTER 8. THE VERSION REGARDING SPECIAL SERVICES OF THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN FOR INVOLVEMENT IN THE DEATH OF THE SSNG K-141 “KURSK” IN THE CONTEXT OF MARITIME SAFETY, SECURITY AND DEFENCE OF THE WOLD.....	179
CHAPTER 9. IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS IN THE ADMINISTRATIVE JUSTICE SYSTEM OF UKRAINE.....	210
CHAPTER 10. STATUS AND PREVENTION OF DOMESTIC VIOLENCE IN UKRAINE DURING THE PERIOD OF MARTIAL STATUS.....	236
CHAPTER 11. CERTAIN ASPECTS OF LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE IN THE SYSTEM OF NATIONAL SECURITY.....	256